

יד
מהרי"ע

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

נמסר במוצש"ק
ויחי
טבת ה'תשע"ח ב' שב"ט
בבית המדרש "פעולת צדיק"
בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

ביאור הפיסקא המתחלת באות ע"א"ן מהפיוט 'ברוך אדיר במרומים'.

כדור הארץ ושבעת כוכבי לכת. מי מסתובב? פירוש נפלא בפסוק נוטה צפון על תוהו וגו'. קדושת חז"ל וחכמתם. היום והלילה להצמיד.

המשך בעניין חשיבות הטעמים והנקודות שבקריאה.

הערות וחידושים בענייני טעמי המקרא ומסורת קריאתנו, סובבים על 'מבוא על הטעמים', מאת הרב הגאון עזריה בסיס שליט"א.

שתי הודעות חשובות ומשמחות, האחת בדבר הקמת ישיבה חדשה לצעירים בני ק"ק תימן יע"א, והשנייה בדבר הדפסת מהדורא חדשה של שלחן ערוך המקוצר חלק נישואין בתוספת מפתח עניינים מפורט.

כל הזכויות שמורות

יוצ"ל ע"י מוסדות יד מהרי"ץ בני ברק

טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741

דוא"ל: yad@maharitz.co.il

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן – 072-33-23-642

שלוחה 6

קול הלשון – 03-6171031

מספר השיעור בדיסקים ובקו "קול יהודי תימן" – 430

השיעור מוקדש

לעילוי נשמת מרת אסתר בת רבי יוסף בדיחי ע"ה, תנצב"ה.

וכן לרפואת רבי אבנר בן יפת הי"ו.

וכן לרפואת מרת עירית בת סלימאן שתחי'.

אפשר כנראה להבין כוונתו שהמאורות מאירים בתמידות, דהיינו בין ביום ובין בלילה. ביום יש שמש, ובלילה יש מאורות, ירח וכוכבים. והגם שהם אינם כאור השמש, הם גם נותנים לנו אורה מסויימת.

אבל יכול להיות שטמון בתמידות הזו עומק, כמו שאנו אומרים בברכת יוצר, כי הקב"ה מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית. משמעות הדבר היא שהעולם אינו יכול להתקיים מאליו. הרי הוא נברא לפני חמשת אלפים, שבע מאות שבעים ושמונה שנים, ומאז הוא מחזיק מעמד. זה לא יתכן בדרכי הטבע, כי כל דבר טבעי מתבלה ומתיישן, וכיצד העולם יכול להחזיק מעמד בלא שינוי, בשונה משאר המוצרים שאינם יכולים להחזיק מעמד תמיד.

כח, חום ואור השמש, נשגבים הם. מבלעדיה, אין חיים בעולם. ומפליא להתבונן שהשמש לא איבדה מכוחה, או נתמעטה ממה שהיא. לא הזדקנה, ולא שום דבר. כל מכשיר צריך דלק או בנזין, משהו שיחזק אותו. ייתן לו תחזוקה. ואילו אנו נוכחים לראות כבר אלפי שנים שהעולם מחזיק מעמד, גם האדמה מוציאה פירות, עצים נאים. זורעים זרע באדמה, ויוצאים ממנו פירות משובחים, הפלא ופלא. האדמה לא הפסידה מכוחה, מאז בריאת העולם.

אלא מאי, הקב"ה מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית. הוא נותן כח וקיום לעולם, ובלי כוחות אלו, הוא כלל לא יהיה, קל וחומר שהוא לא יחזיק מעמד בלא בלאי. הרי מובן כי את הבריאה כולה מחזיק הקב"ה.

מצינו שכל יום ויום ניתן כח מחדש לקיום העולם. לדוגמא, העשבים והפירות נבראו ביום שלישי, וביום זה בכל שבוע ושבוע הם מקבלים כח מחדש להמשך קיומם. הבהמות והחיות נבראו ביום ששי, ובמשך יום ששי בכל שבוע ושבוע גם הם מקבלים כח מחדש להמשך

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מרת אסתר בת רבי יוסף בדיחי ע"ה, שבלי לזה חל יום פטירתה. תנצב"ה. נדבת חתנה, ידידנו הרב אביחי שרעבי הי"ו, רב פעלים לתורה ולתעודה, ומתוכם עריכת הקבצים דברי חפץ, ועוד ועוד.

השם ברוך הוא ימלא כל משאלות לבו ולבכם לטובה, אכ"ר.

עוד מוקדש השיעור לרפואת רבי אבנר בן יפת הי"ו, שהוא צריך רפואה שלימה בקרוב. נדבת בנו ידידנו הרב מורן נסים הי"ו, רב פעלים, אשר נותן לכסף מוצא, להקים ולהרבות תורה בישראל, מהקטנים ועד הגדולים, דהיינו החל מתלמוד תורה, ועד כולל לאברכים.

השם ברוך הוא יוסיף לו כהנה וכהנה, וימלא כל משאלות לבו ולבכם לטובה, אכ"ר.

ועוד מוקדש השיעור עבור מרת עירית בת סלימאן, אשר היא נמצאת בסכנה של ממש, השם ברוך הוא ישלח לה רפואה שלימה בתוך שאר חולי עמו ישראל ויפדה נפשה ממות בקרוב, ומאפילה לאור גדול יוציאה, אכ"ר.

ביאור הפסקא המתחלת באות עא"ן מהפיוט 'ברוך אדיר במרומים'.

אנו באות עא"ן מהפיוט 'ברוך אדיר במרומים'. ברוך עושה מאורות תמיד. גם שמים וארץ מעמיד. והיום והלילה יחד להצמיד. ברוך הוא. ורגילים לומר, וכך מנוקד לפני, שמים וארץ מעמיד, אבל יתכן שצריכים לומר, וְאַרְצָא, בשני קמצים. אך כנראה בגלל שאין כאן מקום להפסק, לא שייך לעשות בקמצים.

במבט ראשון על בית זה, הוא נראה פשוט. אבל כשמעיינים רואים שטמון בו הרבה דברים.

'ברוך עושה מאורות תמיד'. פיוט זה מיועד לבוקר, לפני ברוך שאמר. לכן הפייטן מדבר על המאורות בדוקא. העניין ניכר למשכים בבוקר במיוחד, הוא חש היטב, את המציאות של יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא את הכל. הקב"ה יוצר אור ובורא חושך, כמו שנאמר אחרי כן לפני קרית שמע, ועושה אותם מאורות תמיד. אולם, צריכים להבין מהו תמיד?

שערי יצחק – השיעור השבועי

ימים? לא התקיימו הדורות הקדומים. אבל הארץ מתקיימת תדיר. העמידה במשמעות הפסוק, לא באה לאפוקי תזוזה, אלא במובן של קיום.

על אף הנידון הזה, מקובל על כולם שהשמים עומדים ולא זזים. 'אף שמים וארץ מעמיד'.

לאמיתו של דבר, למרות שאנשי הטבע והמדע חשבו והחליטו לפני כמה מאות שנים שהארץ מסתובבת ולא כוכבי הלכת, וכן היה פשוט בעיניהם, התגלה מקרוב בבדיקה שאין זה פשוט כל כך. כששלחו את החלליות לירח, הגיעו לשם אנשים ובדקו את הוויכוח הזה והגיעו למסקנא שאי אפשר להם לפתור את השאלה הזאת.

משל למה הדבר דומה? לרכב שנוסע בכביש. מי שנמצא בתוך רכב ואיננו מביין, נדמה לו כי הכביש רץ לפניו, ותחתיו. לא הרכב. לא ידע ולא יבין שהרכב הוא שרץ על הכביש. הוא מתבלבל ונדמה לו שהכביש רץ.

זה נקרא אצלם "תורת היחסות". לא עלה בידם לברר האם מסתובבים שבעת כוכבי הלכת שסימנם שצ"ס חנכ"ל, ושאר הכוכבים המסתעפים אליהם, וכדור הארץ שאנו עליו הוא עומד. או בהיפך. שכדור הארץ מסתובב ומקיף אותם, והם עומדים.

וכוכבים אלו הנספחים לשבעת כוכבי הלכת, כי הנה הקב"ה ברא בלי סוף ובאין חקר את כל היקום. וכבר נאמר [ישעיהו מ, כו], **הַמּוֹצִיא בַּמִּסְפָּר צְבָאָם לְכֹל בְּשֵׁם יְקָרָא**. ידוע כי יש כוכבים אשר מרוב המרחק שביניהם ובינינו, עוד לא הגיע המרחק בשביל שנראה בעינינו את אורם... עולם העשייה הוא בלתי נתפס. אין סוף.

הם לא הצליחו להוכיח, או להבין בשכל, עם כל המכשירים המשוכללים המצויים כיום, את

חיותם. גם העופות והדגים ביום חמישי, והמאורות ביום רביעי. כל דבר מקבל כח ביום הבריאה שלו.

זהו מה שאמר הפייטן, 'עושה מאורות תמיד', כלומר, הקב"ה נותן כח למאורות להאיר בכל הזמן.

כדור הארץ ושבעת כוכבי לכת. מי מסתובב? פירוש נפלא בפסוק נוטה צפון על תוהו וגו'. קדושת חז"ל וחכמתם. היום והלילה להצמיד.

ממשיך הפייטן ואומר, 'גם שמים וארץ מעמיד'. הקב"ה מעמיד את השמים ואת הארץ. כיצד העולם אינו נופל? על מה עומד ונשען כדור הארץ? מסביב לכדור הארץ יש חלל, רקיעים וכוכבים וכו' וכו'. כדור הארץ נמצא ביניהם, ואינו נופל. לא הולך לא ימינה ולא שמאלה. לא זו בכלל, מי הוא המעמיד אותו?

הכתוב אומר [קהלת א, ד], **הָאָרֶץ לְעוֹלָם עֹמֶדֶת**. ישנם שבעה כוכבי לכת שסימנם שצ"ס חנכ"ל, הלא הם שבתאי, צדק, מאדים, חמה [היא השמש], נוגה, כוכב ולבנה. החמה והלבנה מביין שבעת הכוכבים, גם הם ממסובבי כדור הארץ. ישנם יותר כוכבי לכת, אבל אלו בולטים בגדלם במיוחד. שבעת כוכבי הלכת.

היה מקובל לחשוב במשך הדורות שכדור הארץ עומד יציב בינותם, ושבעת הכוכבים הללו מסתובבים מסביבו. אחר זמן, לפני כמה מאות שנים, התחילו לפקפק בזה. אמרו, אולי כוכבים אלו נצבים על עמדם, וכדור הארץ הוא שמסתובב. התווכחו על זה.

היו שהוכיחו מהפסוק דלעיל, 'זה הארץ לעולם עומדת'. אמנם, נראה דאליבא דאמת אין שום ראיה מהפסוק, כי מתחילתו מובן שהסיפא לא מדברת בכלל על משמעות עמידה למול כוכבי הלכת. הרי הפסוק מתחיל ואומר, **דֹּדֵר הַלֵּךְ וְדֹדֵר בָּא, וְהָאָרֶץ לְעוֹלָם עֹמֶדֶת**. כלומר, הדור שעבר, הזקנים שהיו, לא נשארו. כמה יאריכו

התשובה לוויכוח דלעיל. לא הכריעו האם הכדור מסתובב או ששבעת הכוכבים מסתובבים.

לכן אנו מסיקים שהדבר אינו ברור, ואין הוכחה לכאן או לכאן. צריך גם לצרף את המובא במדרש חז"ל (כמדומני במדרש רבה, לגבי הפסוק בבראשית [א, י] וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לַיָּפֶשֶׁת אָרֶץ) האומר, 'למה נקרא שמה ארץ, על שם שהיא רצה'. הרי לפי זה שגם היא בעצמה רצה.

[הדברים דלעיל, אמרתי מתוך זכרוני מזה שנים רבות, וכמובן יש מקום לדייק ולהרחיב יותר. אבל אין צורך, כי ראיתי עתה שכבר האריך בזה וביאר את העניין הר"א ציקוני בספריו חזון שמים מדף ז', ומשם תדרשנו. ועיין עוד בספר עלה יונה (מרצבך) מדף ע"ג. יב"ן].

*

מוסיף הפייטן ואומר, 'גם שמים וארץ מעמיד', ניתן היה להבין כי מעמיד היינו מעמיד ממש, וכפי הפירוש דלעיל. ואפשר היה להבין כי מעמיד מלשון קיום, כלומר שהקב"ה מחזיק ונותן כח קיום לשמים ולארץ.

ראיתי פירוש נפלא על הפסוק באיוב [כו, ז], נָטָה צָפוֹן עַל תְּהוֹ, תִּלָּה אָרֶץ עַל בְּלִימָה. הגמרא בבבא בתרא דף כ"ה ע"ב אומרת משמו של רבי אליעזר, רוח צפון אינה מסובבת. מובא שם בגמרא שרבי יהושע חלק עליו, אך למרות זאת נראה משם כי בסופו של דבר רבי יהושע הודה לרבי אליעזר.

עיקר המושג נזכר בעוד מקומות רבים. ידוע שרוח צפון הינה פרוצה, ואין כוונתי לומר שהדברים כמשמעותם ממש, וכבר נאמרו בזה פירושים מפירושים שונים, ולא ניכנס לזאת כעת, מחמת עמקות המושג. עכ"פ עיקר העניין ידוע, כי רוח צפון אינה סגורה. אולי מפני כן מגיעים לפעמים קור, רוחות וזרמים וכיו"ב, כל הדברים הללו אפשר לתלות בפירצתה של

הרוח הצפונית. למרות שאיננו יודעים להסביר את המושג בדיוק, עכ"פ אלו הן המלים.

הדבר נרמז גם בפסוק בויקרא [כו, א], לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם אֱלִילִם, וּפֶסֶל וּמַצֵּבָה לֹא תִקְיְמוּ לָכֶם. אין כתוב אלילים ביו"ד, אֱלִילִם כתיב. מדוע נכתבה מלה זו בלא יו"ד? לרמז לנו בראשי התיבות את פחיתותם של כל האלילים, שכן ראשי התיבות של אלילים הוא, אין להם יכולת לבנות מחיצה.

הקב"ה אומר לנו, מי שמטעה אתכם לומר שהוא אלוה, בבקשה שיוכיח זאת. אני בראתי את העולם, ולא השלמתיו כביכול. בניתי לעולם שלוש מחיצות, והשארתי את הרוח הצפונית פרוצה ופתוחה. מי שאומר שהוא אלוה, שיבוא נא "בכבוד" ויגמור את העבודה. נראה אם הוא מסוגל... אין להם יכולת ל'בנות מחיצה'.

חידוש זה מובא בהרבה ספרים, מתוכם בעין חיים למהרי"ץ [ח"א שחרית לשבת דף ק"כ ע"א], על הפסוק, כי כל אלהי העמים אלילים וגו'. ונהנה, למרות ששם מלת אלילים מלא, אלילים עם שתי יודי"ן, כפי שאמרנו, בתורה זה חסר יו"ד.

וכך כתב מהרי"ץ שם, צריך להפסיק וכו' דבר אחר אלילים [כן הוא בכת"ק, חסר יו"ד בתרא. ובדפוס נוסף יו"ד], אין להם יכולת ל'בנות מחיצה, כי רוח צפון פתוח שנאמר נוטה צפון על תוהו, שהעולם נברא בבי"ת וכו'.

הפלא ופלא. הדבר רמזו בתיבת 'בראשית'. התורה מתחילה באות ב', שהיא מוקפת משלושה כיוונים. העקב בצד הבי"ת אינו מעכב, ונוהגים לעשותו רק בכדי שהבי"ת לא תידמה לאות כא"ף, ומעיקר הדין סגי בשלושה קווים עם זוית. כשעומדים ממול לספר תורה רואים שרוח הצפונית בבי"ת פרוצה, כי המזרח, הדרום והמערב, עם מחיצה, ואילו הצד הצפוני

שערי יצחק – השיעור השבועי

תהיה לכם ברירה אלא להסכים שהקב"ה מעמיד את עולמו במאמר פיו. בלימה, המלה נחלקת לשתיים, בלי מה, אין משהו טבעי שיכול להחזיקו, כמו שני ההסברים דלעיל, רק רצון ה' הוא שמעמיד את העולם בלא שיטה ימינה ושמאלה.

זהו פירוש הפלא ופלא, ואני אקרא אותו ככתבו מתוך הספר 'דיעות הטבע שבתלמוד' מאת הרמ"ץ טאקסין [נדפס בורשא ה'תרס"ו, בהקדמה דף ג']. הוא מביא שדברים רבים שנאמרו מאת חז"ל, היא להם בקבלה איש מפי איש עד משה רבינו עליו השלום.

וזה לשונו, לולא קיבלו רז"ל דבריהם איש מפי איש עד משה רבינו עליו השלום, ולולא הופיע עליהם רוח הקדש, בשכל אנושי לבד לא היו יכולים לברר דברים רבים. למשל כסימני העופות [זו גמרא בחולין פרק ג'] אשר ימנו במספר את כל העופות, אלה אשר כל הארבעה סימני טהרה להם, ואלה אשר כל הארבעה סימני טומאה להם, ולעורב רק שני סימני טומאה, ולהפרס והעזנייה סימן טהרה אחד. והשמונה ספיקות אשר קרקבנו נקלף בסכין ולא ביד, ועוד לא קם חוקר אשר ימצא עוף אחר זולת אשר יחשבו רז"ל. עיי"ש דבריו הנחמדים מפז.

הרי חז"ל לא היו אנשי טבע ומדע. נמצא ודאי שדבריהם נאמרו ברוח הקודש.

והנה הם אמרו במס' חגיגה ונמצא במדרש, כי רוח צפונית פתוחה, ואין באפשרי לבן אדם להגיע אל ציר הצפוני. בינה נא אחי! כמה עמלו חכמי דורנו בכל תחבולותיהם ובכדוריהם להגיע עדיו, ועוד לא עלתה בידם, ובטח לא יגיעו אליו עד עולם.

והנה שמעתי דבר נפלא מירידי הרב המובהק ויא"מ, מו"ה ישראל צבי ראפופארט נ"ו, על הפסוק באיוב 'נוטה צפון על תהו תלה ארץ על

פרוץ בלא מחיצה. באמצע הבי"ת ישנה נקודה, הדגש, הוא העולם שלנו הנמצא מבין שלושת המחיצות...

כפי שאמרנו, הקב"ה הניח את הצד הצפוני בתוהו. היא פתוחה, אין שם מחיצה בנויה ממשית. התווכחו ביניהם חכמי אומות העולם, כיצד עומד כדור הארץ באמצע היקום, לא נוטה לא לימין ולא לשמאל. והרי השמים מסובבים אותו מכל הצדדים, ומדוע לא זו כדור הארץ לימין או לשמאל, למעלה או למטה? מה מעמיד את כדור הארץ?

חלק מחכמי אומות העולם אמרו שלשמים ישנו כח המושך, וכיון שהכדור מסובב בשמים, כל צד בשמים משך לכיוונו. זה מושך ימינה וזה מושך שמאלה וכו', ולכולם כח המשיכה שווה, ממילא עומד כדור הארץ באמצע היקום. ויש מחכמי אומות העולם שסברו ואמרו, כי אדרבה תכונת השמים היא בכח הדוחה, והשמים מימין דוחפים את הכדור אל צד השמאל, והשמים משמאל דוחפים את הכדור אל צד הימין וכו'. זה מפה וזה מפה. מכל הכיוונים. ממילא "נתקע" והתייצב כדור הארץ ביניהם.

אומר איוב, כל דבריהם יכולים להתקיים אילו רוח הצפונית היתה סגורה כמו שאר רוחות השמים, כך הכדור עומד באמצע בשוויון. אבל, בהיות וצד הצפון פרוץ, אין דבריהם יכולים להתקיים. כיון שאין התנגדות אל צד הדרום המקביל לצפון, ואין כנגדו לא מושך ולא דוחה, לא יכול כדור הארץ לעמוד באמצע. כי אילו לדוגמא נסבור כהאומרים שרוחות השמים מושכים לכיוון עצמם, הכדור היה צריך להגיע יותר לכיוון דרום. ואילו היינו סוברים שתכונת רוחות השמים לדחוף, אזי כדור הארץ היה צריך להגיע יותר לרוח הצפון, כי הרוח הצפונית פרוצה.

מוסיף הכתוב בספר איוב, עתה אחר שהראיתי שאין לדבריהם קיום, אני אומר לכם על מה נתלית הארץ – 'תולה ארץ על בלימה'. לא

בלימה, אשר רז"ל ילמדו מזה הפסוק כי רוח צפונית פתוחה. כי הנה חוקרי הטבע העלו בחקירותיהם, כאשר הארץ היא כדורית, והשמים יסובבוה לכל רוח, מאיזה סיבה תעמוד הארץ על מקומה ולא תטה אל אחד הקצוות? אלה אומרים יען כי כח המושך אשר להשמים, וכל רוח ימשוך אצלה בשווה, על כן העמוד על מרכז אחד. ואלה אומרים ההיפך, כי ע"י כח הדוחה אשר להשמים, וכל ארבע הרוחות דוחים אותה בשווה, ע"כ בהכרח תעמוד על מקום אחד.

וכל זה הוא אם השמים יסובבוה בכל ארבע רוחות ממעל ומתחת, אבל לפי דברי רז"ל שיאמרו כי רוח צפונית פתוחה, בעל כרחך מוכרחים אנו לומר, כי לא בכח המושך או כח הדוחה מעמידים את הארץ על מקומה, כי אם ברוח אלהים.

דרך אגב, יתכן שבכך מבינים את עניין המצפן, על ידו ידעו בעלי האניות בדורות שעברו לא להתבלבל בכיווני הנסיעה, כי לא מובן לכאורה מדוע הוא מסתובב תמיד לצד צפון? מה מושך את המחט המגנטית דוקא לצד צפון? אם אומרים שרוח צפונית פרוצה אפשר להבין זאת.

נשוב לתשובת איוב, על חכמי אומות העולם, כפי שהביאה הרמ"צ טאקסין, שהקדים להביא את דברי חז"ל שרוח צפונית פרוצה, ממילא אין קיום לדברי חכמי אומות העולם. וכמאמרם ז"ל במסכת חגיגה 'על מה הארץ עומדת וכו', בזרועו של הקב"ה. הקב"ה תולה את הארץ על בלי מה, במאמר פיו, שהוא אמר והיה העולם. גם יש דרש [חולין פ"ט], מי שבולם פיו בשעת מריבה. כח זכות השותק בשעת מריבה, לעצור ולא להגיב, להחזיק את כל העולם.

יען כי כאשר רוח צפונית פתוחה, אם היה כח המושך להשמים, הלא היה צריך למושך את הארץ לצד רוח דרומית. ואם היה כח הדוחה

להשמים, הלא היה צריך לדחות את הארץ לרוח צפונית. וזהו שיאמר הכתוב באיוב 'נוטה צפון על תהו', באשר רוח צפונית הוא תהו ולא נסתם הרוח, בעל כרחנו אנו מוכרחים לומר, כי 'תולה ארץ על בלימה'. לא בכח המושך ולא בכח הדוחה הארץ עומדת, כי אם ברוח ה', ובזרועות אלהי עולם.

והנה דבר נפלא, כי תורתנו הקדושה פותחת בב' בתמונת העולם, נסתם כשלשה רוחות, ורוח צפונית פתוחה, והנקודה אשר בב' היא כדור הארץ, לומר שרק בכח אלהי עולם הארץ עומדת.

הוא מוסיף חידוש, והנה, גם הגימטריא של 'בראשית' עולה כמספר 'תולה ארץ על בלימה', חושבנא הדין בחושבנא הדין, תשע מאות ושלש עשרה.

והנה ידעתי שלא איש כמוני יכול לגלות את גודל קדושת רז"ל, ואת מעלתם בכל דבר חכמה ומדע, וכי כל רז לא עממם, כפי רוח ה' אשר עליהם, וכמאמרם, 'סוד י"י ליראיו', כי ידעתי את מך ערכי, כי חכמה לא למדתי ודעת קדושים לא אדע. ואם אמרתי אספרה נא במו, את אשר שמעתי, ואת אשר בינותי בספרים מגודל מעלתם ועומק חכמתם, אשר לפעמים במלה אחת או במליצה, כללו דבר חכמה רבה, דרוש גם לזה ספר מיוחד. אך לפטור בלא כלום אי אפשר, על כן למען המוקירים דברי רז"ל, אביא בזה לדוגמא, שנים ממאמריהם, להראות כי אין דבר ריק בספרי רז"ל. ואם ריק הוא, הוא ממנו שתומי העיניים. מקוצר המשיג להבין דברי חכמים וחידותם.

הוא מביא שם אח"כ שתי דוגמאות, כיצד חז"ל במליצות מסויימות קטנות, כוללות חכמה רבה, ומי שלא פותח את העיניים, לא מבין את העומק המסתתר בין הדברים.

שערי יצחק – השיעור השבועי

בחסד ה', לא חולה עם עליית חום, הרי שהכוחות אצלך מאוזנים יחד, והשלים הקב"ה בין ארבעת הכוחות. אבל אנו לא יכולים לגרום זאת, רק הקב"ה בחכמתו יכול לעשות זאת.

זהו שאומרים בתפילה, 'יוצר אור ובורא חושך, עושה שלום ובורא את הכל'. הקב"ה השכין שלום בין ארבעת היסודות.

הזכרנו בעבר שאלה עמוקה, האם החושך הוא בריאה בפני עצמה, או שאינה אלא העדר אור. הרי אם מכבים את האור, נהיה ממילא חושך. לכאורה החושך הוא דבר דממילא, ולא צריך ליצור אותו. אבל כנראה שזה לא פשוט לנקוט כך, כי רבים אומרים שהחושך גם נברא. ולמרות שבזמן שעושים אור, מסתלק לו החושך, כי האור מתגבר עליו, זה לא מוכרח שיהיה כך.

ובהגדרת העניין הם אומרים שישנם שני סוגי חושך. יש חושך שאינו אלא העדר אור, ויש חושך עם ממשות. זהו דבר הטעון הסבר, ועתה אני מוסר את הדברים בצורה שטחית בלבד.

מסייע לשיטתם מה שאנו אומרים בתפילה, 'יוצר אור ובורא חושך', וזה פסוק בספר ישעיהו, משמע שהחושך הוא בריאה.

ואכן, הזוהר הקדוש מקשה, כיצד אומרים שהקב"ה ברא את החושך, והרי אנו נוכחים לראות שהחושך הוא רק העדר אור? ומתרץ הזוהר שיש שני סוגי חושך. החושך הראשון שנוצר הוא אכן העדר אור, אבל אחרי שנברא האור, ברא הקב"ה גם את החושך.

וכך מובא בסידור אוצר התפילות דף ק"ל, בספר דובר שלום, שהוא פירוש נפלא על התפילה. העירו המפרשים שעל החושך שהוא העדר האור, לא יתכן לומר בו בריאה. ובמדרשו של רבי שמעון בן יוחאי איתא, חושך שיש בו ממש, כתיב ביה בריאה. ומשום הכי

מסיים הפייטן, כמהר"ר שלמה בן יעקב, בדלת השלישית מהבית דלעיל, 'זהיום והלילה יחד להצמיד'. מלים אלו היו עליו קשות להבנה, מה משמעותן?

במחשבה ראשונה היה נראה לי שהוא מתכוון בפשוטו, כעין האמור בפסוק בבראשית וא, הו, וַיְהִי עֶרְבַּ וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד, שהקב"ה ברא את היום והלילה, וקבע והצמידן יחד ליום אחד. אבל אם כן, היה הפייטן צריך לשנות את הסדר ולהקדים את הלילה ליום, מדוע פתח ביום? אם הוא התכוון לפסוק דלעיל, לא היה צריך להתחיל עם היום, היה לו לפתוח בלילה?

התעמקתי מעט בזאת, וראיתי שהוא רמז כאן לחידוש נפלא. הרי בעולם ישנם כוחות מנוגדים, הם ארבעת היסודות. בכל אדם יש אש, רוח, מים ועפר. באדם יש חום הוא מטבע האש, והאדם הקר רחמנא ליצלן איננו בין החיים כבר. כח התנועה הוא הרוח. הלחות שבאדם הוא המים, והכבדות והעצלות הם העפר.

אלו היסודות באופן כללי, וגם תכונות בני האדם משתנות לפיהן, כגון אדם שהוא עצבני, קפדן או כעסן, חזק בו ביותר כח האש. מי שהוא זריז, או אפילו פזיז, טבע הרוח חזק אצלו. וכן המים והעפר, כגון אדם מאד כבד, מאד עצלן, הרי יסוד העפר מתגבר אצלו. כל אחד לפי בריאתו, ואמנם זה תלוי גם בדברים אחרים.

ובעצם, כבר דיברנו בעבר [גם נדפס בש"ע המקוצר בהלכות שמירת הגוף עפ"י הטבע סימן ק"מ סעיף ג'] שכוחות אלו מנוגדים, ונקצר כעת. היום והלילה הם דבר המנוגד. חושך ואור הם דברים מנוגדים. יהודי מברך את רעהו, 'שלום עליכם', מדוע לא אומרים 'שלום עליך', מדוע עליכם בלשון רבים?

התשובה שרמוז בזה, כי מי שמברך את חבירו כך, מתכוון לומר לו שהנה עתה הינך בריא

אקדים אור לחושך, דאלו אותו החושך שהוא העדר האור, היה החושך קודם לאור, אלא על חושך ממשי שברא. מעתה מובן היטב כי כשאומרים יוצר אור ובורא חושך, לא מדברים על החושך שהיה לפני כן.

עוד מובא שם בפירוש אחרית לשלום, כל הנבראים המה מארבעה יסודות, והיסודות המה כוחות הפְּכִיִּים, אש ומים רוח ועפר. ובהיותם מנגדים זה לזה, וכל אחד מתגבר על זולתו, אז מתבטל קיום הנמצאים. כי אם תפרוץ מלחמה ביניהם, יהיה הרס בברואים. לכן, קודם שברא הקב"ה הבריאה, עשה תחילה מדת השלום בעולם, שיהיה שלום בין היסודות, ואחרי זה ברא את הכל.

עוד הוסיף שם דברים בפירוש עיון תפילה. וצריכים לדעת זאת, כי לפעמים רואים בש"ס ושאר ספרי חז"ל את המושג 'שתי רשויות', כגון שמביאים איזה דינים לאפוקי מאותם הסוברים שישנם שתי רשויות. גם מובא על הפרסיים שהיו מאמינים בשתי רשויות.

העיון תפילה מסביר זאת ואומר, שבדורות ההם חשבו כי בעולם שולטים שני כוחות, שני אלהים, או יותר. האחד מיטיב והשני מריע. זה ברא את הטוב וזה ברא את הרע. אנו אומרים השם אחד ושמו אחד, לאפוקי מהטעות שלהם, שהבורא הוא אחד, והוא לבדו ברא את הכל. ואפילו שישנם בעולם דברים מנוגדים, אין בכך שום סתירה כי הוא ברא את שניהם.

וכך הוא כתב, העמים הקדמונים הלכו אחרי שכלם הדל, כי לא היה להם תורה מן השמים, והלכו למראה עיניהם. התבוננו שיש מלחמות, יש אור ויש חושך, יש טוב ויש רע, יש בנין ויש סתירה, יש הויה ויש כליון. אז לבם היה צפון משכל, דהיינו שלא הבינו, והחליטו שהרשויות מתנגדות בבריאה, והאחד נלחם בשני מלחמת עולמים. פעם זה מתגבר, ופעם זה מתגבר.

והפרסיים הקדמונים האמינו בשתי רשויות כוללות. יש שהגדילו יותר, ואמרו כי יש הרבה אלוהות, אבל הפרסיים צמצמו ואמרו כי ישנם רק שתי אלוהות. הכלילו אותם לדבר אחד, ולכך הגיעו.

האחת לממשלת האור והטוב, והשנית לממשלת החושך והרע. וישימו שם האחת הורמין, ושם השנית הורמין. תוס' בסנהדרין ט"ל.

מעתה מובנת היטב כוונת מוהר"ר שלמה בן יעקב שאמר, והיום והלילה יחד להצמיד. התחיל עם יום, שלא כלשון הפסוק שהקדים ערב לבוקר, כי כוונתו שהבורא יתברך מצמיד יחד את שני הדברים ההפכיים הללו, היום והלילה, למרות שהם כוחות מנוגדים. את זה רק הקב"ה יכול.

פירוש זה גם מדויק במלים. שכן הפייטן אומר, 'להצמיד', משא"כ מקודם לזה הוא אמר, 'תמיד', וכן 'מעמיד', וגם כאן היה לו לומר 'מצמיד', ומדוע אמר להצמיד?

עפ"י מה שאמרנו בס"ד זה מובן, כי אין כוונתו עתה באיזה דבר שצריך לקיימו, כמו שהביא מקודם דברים שצריך להחזיקם, וכמו שאמרנו למעלה, שהקב"ה נותן להם את כח קיומם. אבל עתה הוא מדבר על השלום השורר בין הכוחות המנוגדים, היום והלילה, ואין צריך להשכיך את השלום בכל פעם, כי סגי במה שהקב"ה עשה שלום ביניהם בתחילת בריאתם. כבר הם השלימו אז, ועתה הם ממשיכים מכח זה. שלום זה אינו דבר שצריך לחדשו בכל פעם.

המשך בעניין חשיבות הטעמים והנקודות שבקריאה. כמו שהבטחנו בשיעור שעבר, עתה ברצוני בעז"ה "לסגור" את הנושא של טעמי המקרא

קריאת הטעמים נמסרה לנו כמו שאר התורה שבע"פ, וצורת האותיות הכתובים בספר תורה, הם לבדם ככתבם נמסרו לנו מאת משה רבינו, או שגם הנקודות והטעמים נמסרו לנו בצורתם מאת משה רבינו. והגם שבספר תורה רגיל אסור לכתבם, אבל בחומשים ובספרים שלא היו כשרים לקריאה, הם אכן נכתבו. משה רבינו כתב לפני מותו י"ג ספרי תורות, ובאחד מהם כתב את הנקודות והטעמים למשמרת, בכדי שממנו יוכלו לברר את הספקות, אם יפלו במשך הדורות. כפירוש זה, הבאנו שכן סברו המגלה עמוקות והצפנת פענח, וכן משמע מעוד כמה וכמה ספרים.

כדמות ראייה לזה הבאנו בעבר, שעניין הנקודות כבר היה קיים לפחות בזמן חבוקק הנביא, מהמובא במחברת התיגאן הקטנה, מדרש חידוש שאינו מובא בשום מקום אחר, ואין למדרש זה זכר לבד מהמחברת הנ"ל. המדרש קאי על הפסוק בחבוקק ו', ב', וַיֵּעֲנֵי יְיָ וַיֹּאמֶר פְּתוּב חֲזוֹן וּבָאֵר עַל הַלְּחֹת לְמַעַן יְרוֹץ קוֹרֵא בּוֹ. הקב"ה אומר לחבוקק, כתוב חזון, דהיינו את הנבואה, ובאר על הלוחות.

ושם המדרש מסביר, 'כתוב חזון', זה הכתב. 'ובאר על הלוחות', זה הניקוד. דהיינו, שהניקוד נצרך, 'למען ירוץ קורא בו'. כשמנוקד מבינים מהר, לא מסתפקים מה הכוונה במלה מסוימת, לכך או לכך. אם מנקדים קל לקרוא.

מובן ממדרש זה בדרך אגב, שבזמן חבוקק הנביא כבר היו נקודות. ואם נשאל, איזה נקודות היו בזמנו, הרי כבר דיברנו כמה פעמים שישנן שלוש שיטות ניקוד. זהו נושא אחר, שאין כאן המקום להאריך עליו.

ראיתי בספר פני דוד להחיד"א [בראשית א' ל"ז] חידוש נפלא מאד בשם ספר נדיר שאינו ידוע הנקרא 'מדרש מי השילוח', והזכירוהו עוד כמה ספרים. לפי הנראה מהחכמים שהביאו את המדרש הזה, מובן כי הוא היה קיים עד שנעלם, כמו שנאבדו מאתנו עוד מדרשים רבים.

ונקודותיו, עליו דיברנו בכמה וכמה מן השיעורים שעברו. לא ידעתי מראש שנוכה בסייעתא דשמיא, שיתבררו לנו הרבה דברים חדשים שלא היו ידועים אפילו לי בעצמי. בזכות הרבים, על־דרך המשנה באבות, 'הפוך בה והפוך בה', זכינו בחסד ה' להגיע לכמה הבנות בנושאים אלו.

עתה ברצוני לסכם את הנושאים והעניינים, ואולי זה יהיה בבחינת מכה בפטיש...

נקדים את יסוד הדברים, ואביא זאת בשם החיי אדם [הלכות ספר תורה ח"א כלל ל"א סעיף ל"א], כל תיבה שהיא קרי וכתוב, הלכה למשה מסיני שתהא נכתבת כך ונקרית בענין אחר. זה אמנם ידוע ואינו חידוש, והכי איתא בנדרים ל"ז ע"ב, שם מובא כי קרי וכתוב זהו הלכה למשה מסיני. והיינו שמהלכה למשה מסיני צריך לכתוב בכמה תיבות בתורה כך, ולקראם בפה אחרת. כוונתי להמשך הדברים שם, שהוא חידוש יותר, וכן הנקודות והטעמים הכל הוא הלכה למשה מסיני. ולכן צריך שיהיה הקורא בקי בדקדוק הטעמים וכל שכן בנקודות. הוא הגדיר את דקדוקי הקריאה כהלכה למשה מסיני, גם הטעמים והנקודות בכלל הלכה זו. וביאור הדבר, כי כל דבר שאינו מפורש בתורה, ולא נדרש ב"ג מדות, מגדירים אותו כהלכה למשה מסיני, כידוע. כלומר שההלכה הזו נמסרה בע"פ.

כבר הארכנו על עיקר דבר זה בעבר, האם הטעמים והנקודות ניתנו לנו בכתב מאת משה רבינו מפי הגבורה, ולפחות בספר תורה אחד, או שהמסורת בזה נמסרה לנו בע"פ. ונחלקו המפרשים, מתי נכתבו הנקודות והטעמים בפועל. יש אומרים כי זה נעשה בזמן עזרא הסופר, ויש אומרים כי זה נעשה עוד לפני כן.

הנושא שנוי במחלוקת, אולם עכ"פ מוסכם לכולי עלמא כי הקריאה בס"ת כמו שמוחזקת בידינו גם כיום, נמסרה למשה רבינו, השאלה היא רק אם זה נמסר לנו בכתב או בע"פ. האם

כבר נאמר בשיר השירים ו', חן, ששים המה מלכות ושמונים פילגשים ועלמות אין מספר. ופירש הרוקח, ששים המה מלכות, המה ששים מסכתות. ושמונים פילגשים, אלו שמונים מדרשות. ועלמות, אלו סתרי תורה, אין מספר. לא ספרו את סתרי התורה, כי הם לא היו בצורה שאפשר לגלותם. ומובן ממדרש זה כי שמונים מדרשים היו. ואנו, אין לנו אותם. ואכן רבי אברהם בן הגר"א ניסה לשער לפי כמה ראיות איזה שמונים מדרשים נאבדו מאתנו, והוא חישב שמדרש מי השילוח הנ"ל הוא אחד מהם.

מדרש מי השילוח עומד על כך שבפסוק בראשית ברא וגו' ישנן לכל הנקודות, לבד מניקוד אחד, הוא השורק... [בתיבת 'בראשית', יש שוא, צירי וחירק. ובתיבת 'ברא' יש שני קמצין. בתיבת 'אלהים', יש שוא סגול, חולם וחירק. בתיבת 'את' יש צירי. 'השמים', פתח וקמץ, פתח וחירק. 'זאת הארץ', שוא וצירי, קמץ וסגול. השורק אינו קיים בפסוק זה]. מסביר המדרש, מדוע בפסוק זה נשמט ניקוד השורק מהמנין, מפני שהוא רומז לשקר... הפלא ופלא.

וזה לשון החיד"א שם, במדרש מי השילוח הובא בס' איומה כנדגלות. אמר ר' שלמיה אחוי דר' נחמיה, כל הנקודות שבמקרא יש בפסוק בראשית חוץ משורק. רמז, דכל מה שנברא במעשה בראשית, במדת אמת נברא, ואין שקר עומד בפניו. וכל האומר אמת, אינו נכשל לעולם.

אין שרק. השקר אינו קיים בבריאת העולם, כי הוא נברא במדת האמת. השקר אינו מחזיק, והאומר אמת, בסופו של דבר יראה רק הצלחה.

מענה לפי מדרש זה יש לנו חידוש גדול, כי ממנו ראיה שאפילו שמות ניקודי האותיות נמסרו לנו מאת הקב"ה. לא רק בזמן עזרא הסופר, או לפניו, כפי שהבאנו את חילוקי

השיטות לעיל, אז החליטו לקרוא לחילוקי הניקודים בשמות, כי מהמדרש הזה מוכח שגם השמות קדומים והיו בזמן בריאת העולם. כלומר שלא אופן הקריאה לבדה היא שנמסרה לנו מאת משה רבינו, אלא גם שמות הניקודים ניתנו לנו ממנו, והוא מפי הגבורה. אין חילוקי השמות החלטת החכמים גרידא, אלא הוא מקביעת הקב"ה.

למרות שבעצם אין הדבר מחייב את חילוק צורת כתיבתם, כי אפשר היה לומר ששמות הניקודים נמסרו בע"פ, כגון שבתבת מצרים, לעתים הרי"ש נקראת בקמץ ולעתים היא בפתח, ויש לומר שאנו קיבלנו רק בע"פ דהכא בקמץ והכא בפתח. נמצא שלכאורה אין לנו הכרח שההגדרות בצורת חילוק הכתיבה גם הם שנמסרו לנו ממש מפי הגבורה.

אבל למעשה, ממחברת התיגאן הגדולה שהביא את עיקרי המחלוקת הזו נראה שהדבר אינו כן, כי כשהוא כתב בדעת האומר שהניקודים נמסרו מזמן עזרא, מתבאר שהוא מבין בפשיטות ששמות הניקודים גם כן לא היו מלכתחילה. כלומר שלפי שיטה זו המאחרת את זמן כתיבת הניקודים, הסוברת שרק עיקרי הניקוד באמירה נמסרו לנו ממש, ואופן כתיבתם אינו אלא מזמן עזרא או לפני כן, הוא הדין לשמותיהם.

וכך הוא כתב, וזה שאמרנו בצורתם ושמותם, אבל עניינם ממש מסיני כמו תורה שבע"פ. הרי מפורש שצורות הניקוד, כיצד לכתוב את הנקודות והטעמים, וגם את שמותם, אלו התחדשו בזמן עזרא או לפני כן. אף שברור לו שממש רבינו אנו קיבלנו את צורת ההגייה והניגון בהם.

וממדרש מי השילוח הנ"ל יש לנו לכאורה ראיה ברורה, כי גם שמות הנקודות נמסרו לנו מפי הגבורה, ואולי ממילא יש לנו הוכחה כי גם הצורות עצמן נמסרו לנו, וזו תהיה אולי הוכחה גם לטעמים.

כולם יודעים את הכלל הזה, שבזמן שיש טעם אתי, וכן אזיל ואתי, או תרין טרסין, ואחריהם רביע, הרי הם מפרידים, שלא כבדרך כלל שהם טעמים מעמידים. כל התימנים בכל גלילותיהם מכירים כלל זה. מעניין מאד שהכלל הזה אינו קיים בשום עדה. ממש פלא. בני עדות אחרות לא מכירים ולא יודעים מכלל זה מאומה. אצלם הכל אותו דבר. לא מבדילים, ולא משנים בנעימה, בין אם בא אחריהם רביע, ובין אם בא זולתו. הם לא מבינים שום הבדל בזה.

בספר אם למקרא ולמסורת [דף 114] מאת הרב ניסן שרוני, נתן לבו בזה, והוא מביא שהחילוק בזה קיים רק אצל התימנים. הוא העלה בספרו את כלל השיטות והדעות, ובנדון דידן אומר כך, כשבא רביע מיד אחרי גריש, או אחרי שני גרישין, דהיינו גרשיים, ונקראים אצלנו תרין טרסין, נוהגים התימנים לקצר את ניגון הגריש והגרשיים, לעשות בהם הפסקה קטנה בלבד.

לדוגמא בפסוק [בראשית א, כא], אֲשֶׁר יִשְׁרָצוּ הַמַּיִם לְמִינֵיהֶם. וכן בפסוק [שם י, כה], שֵׁם הָאֱלֹהִים פֶּלֶג. אם לא היה אחרי טעם אתי, או אחרי טעם תרין טרסין, רביע, היינו מעמידים בטעמים אלו. ועתה שיש אחריהם רביע, רק מפרידים בהם.

כשמתבוננים, הרי זה ממש פלא עצום. כבר הבאנו בעבר שבספרי קדמונינו נע"ג לא היו טעמים, ורק בדורות האחרונים קיבלו את צורות הטעמים, וכי מאיפה הם קיבלו את החילוק הזה? מי הוא שבדה את החילוק, וכיצד כולם קיבלו זאת אחריו?

ברור אם כן שמסורת הקריאה אצל אבותינו נשתמרה אצלם מדורי דורות, וידעו את צורת הקריאה בפסוקים אלו, עוד לפני הופעת צורות הטעמים עליהם.

ברם כל זה נכון אילו היה ברור שזה מדרש חז"ל גמור. כי יש שלא הסכימו כלל לכך שמדרש זה יצא מאת חז"ל. הם סוברים שהוא אינו מדרש חז"ל, ועיקרו מאת פירושי המחבר, או של חכמי דורו, ואפילו ממשפחתו שלו. והגם ששמות החכמים המוזכרים שם, מורים באצבע לכאורה שהם מחכמי חז"ל, כגון המובא במדרש זה, 'רבי שלמיא אחוי דרבי נחמיא'... הם מתרצים שזה נאמר במליצות וכיו"ב, ואין מכך ראיה שהם מאת חז"ל. וברוך ה' יודע כל הנסתרות.

הערות וחידושים בענייני טעמי המקרא ומסורת קריאתנו, סובבים על 'מבוא על הטעמים', מאת הרב הגאון עזריה בסיס שליט"א.

בכדי לייסד ולבסס את עניין הנקודות והטעמים, ראיתי שהדפוסו מבוא על הטעמים [בתאג כתר ישראל, ירושלם ה'תשנ"ג. העורך] מאת ידידי אלופי ומיודעי הרה"ג עזריה בסיס שליט"א, והוא כולל דברים חשובים מאד, ומסודר בצורה מקיפה. רציתי לקרוא קטעים מסויימים ממבוא זה בפניכם, ולהסביר, וגם להעיר על כמה דברים, שלא יהיו אי הבנות ח"ו, ובכדי להעמיד הדברים על דיוקם. ואגב כן נכליל כמה חידושים ודברים, וכפי שאמרנו, אף כמה דברים הטעונים תיקון.

כך כתוב שם, באזיל ואתי ותרין טרסין, הנקראים גרשיים [שניים נקראים 'תרין טרסין', והיחיד נקרא 'טרס']. וכן מקביל אליו השם 'אֲתִי'. השמות 'גרש' 'גרשיים', אינם מקובלים אצל התימנים, אלא הם באו מעדות אחרות. הם אינם שייכים לנו]. אלו, פעמים מעמידים, ופעמים מפסיקים. והכלל הוא, דאם הטעם הבא אחריהם הוא רביע, אזי הם מפסיקים כמו פשטא, ואם בא אחריהם טעם אחר, כגון פסיק או פשטא או תביר וכיוצא, אזי הם מעמידים.

זהו חידוש אחד. חידוש נוסף שיש בזה, שהנה עצם החילוק הזה גופא הוא חידוש לבשעצמו, שהרי אין חילוק כיוצא בו בשאר הטעמים, כי כולם קבועים ולא משתנים. למשל, הזקף הוא תמיד מעמיד, והפשטא מפרידה תמיד. לחלק בטעמים מסויימים, שיהיו פעם מעמידים ופעם מפרידים, זהו עצמו חידוש.

שאלה מהקהל: אבל בתהלים מצינו כיו"ב, שאם יש רביע קודם לטעם עולה ויורד, הרי הוא נהפך למפסיק, שלא כדינו בשאר המקומות להעמיד.

הערה מהקהל: כוונת השואל הנ"ל היא לרביע מוגרש...

תשובת מרן שליט"א: רביע מוגרש זהו משהו אחר לגמרי. אבל אתה השואל הראשון צודק לכאורה, כי ישנו כלל כזה, ויש לבחון אכן אם בכלל מוסכם הכלל הזה. אם יש לו מקור קדמון. לגופו של עניין הינך צודק, אבל בחינת טעמי אמ"ת שונה מטעמי המקרא, כי הם בעצמם נחשבים לנושא בפני עצמם. הנושא שלנו הוא בטעמי כ"א ספרים בלבד.

כבר דיברנו שלפי הניקוד הבללי, משווים את הכל לחדא מחתא. בספרי אמ"ת אצלם, ישנם אותם טעמים של שאר כ"א ספרים. אנו מדברים על טעמי המקרא המקובלים, הטבריינים, חוץ מספרי אמ"ת, שעניין דידן הוא דבר מיוחד וכאמור.

אבל בס"ד עלה בדעתי רעיון מחודש לבאר את עיקר העניין דלעיל, שטעמים אלו לעתים מעמידים ולעתים מפסיקים. ידוע שבכל דבר ישנו איזה משהו ממוצע. לדוגמא בריאת העולם מתחלקת לדומם, צומח, חי ומדבר. אבל מצינו דברים ממוצעים המורכבים מדומם ומצומח יחד, וכן מצומח וחי וכו', כי במעבר ישנו דבר הדומה לשניהם.

כדוגמא, אלמוגים, ממוצעים בין הצומח לבין החי. וכן בת היענה, ממוצעת בין עופות לחיות,

כי מאידך יש לה כנפיים, אבל למעשה היא לא יכולה לעופף כלל. והגם שבתורה היא נמנית בין העופות, אך חכמי אומות העולם נבוכו בה עד שאמרו כי היא כלאיים... יש שאמרו כי בת היענה הוא "עוף גמל"... הם ראו כי צווארו ארוך כמו גמל, ומאידך יש לו כנפיים, והחליטו שהוא עוף גמל.

ואכן, הקב"ה ברא בין הדברים הנפרדים, הרבה דברים שממצעים, כי למעשה בכל הדברים יש ממוצע. הן בטבע כמו שאמרנו, והן ברוחניות. אפילו בתורה זה כך, כגון מגילת אסתר, היא ממוצעת בין התורה שבכתב לתורה שבע"פ. היא נקראת ספר, וגם איגרת. יש בה דינים כמו ספר תורה, ויש בה דינים שחלוקים מספר תורה. וכן הלאה.

עתה נמנה כמה דברים ממוצעים בעולמנו לדוגמא, מתוך רשימה שעשיתי [בנפלאות מתורתך על מגילת אסתר, גבי פס' האגרת הזאת]. בבני האדם והמלאכים, שהם דברים נפרדים, אליהו הנביא ממצע ביניהם. האמורא הקדמון רב, ממצע בין התנאים לבין האמוראים, [הרי אומרים בגמרא בכמה מקומות, 'רב תנא הוא ופליג']. הר סיני ממצע בין העליונים ובין התחתונים. בית המקדש ממוצע בין הקב"ה לישראל.

במספרים, הספרה שבע ממצעת בין המספרים הטבעיים למספרים הרוחניים, ומקור הדברים ממהר"ל, שאומר שמספר שבע מסמל עדיין את המספרים הטבעיים, כי העולם נברא בשבעה ימים. נמצא שמספר שמונה הוא מעל הטבע, והשבת שהיא היום השביעי, היא סוף ימי השבוע, שהם ששת ימי החול. היום שאחריהם למרות שהוא עדיין במספרים הטבעיים לכאורה, אבל הוא אינו טבע בהחלט, הוא בחינת שבת. הרי שמספר שבע ממצע בין המספרים.

בכל דבר ועניין חייב להיות משהו ממוצע.

שערי יצחק – השיעור השבועי

בשיעור, בדקה ארבעים. העורך]. גם החולם ממצע בין הקמץ לבין הצירי, אי או אָ.

גם בטעמים, לבד מהטרס והתרין טרסין עליהם דיברנו כבר, אף התביר ממוצע בין הטעמים המעמידים למפסיקים. התביר כשמו כן הוא, שבור. אינו מעמיד גמור, ואינו מפסיק גמור, אלא משהו ממוצע.

כנראה שגם באותיות יש אותיות ממוצעות. המדובר זה באותיות אהו"י. אל"ף, ה"א, וא"ו ויו"ד. לפעמים הן נשמעות בקריאה, ולפעמים לא. הן ממוצעות בין האותיות.

שאלה מהקהל: לגבי התביר, כבר הרב אמר בעבר שהנושא שנוי במחלוקת?

תשובת מרן שליט"א: אכן כן. בעז"ה אני עוד אעמוד על כך בהמשך.

שאלה מהקהל: איזה טעם ממצע בין הטעמים המפרידים לטעמים המוליכים?

תשובת מרן שליט"א: אולי תרי טעמי, הוא טעם ממוצע. מה שיש קוראים "מארכה כפולה". הוא לא מפסיק ממש.

לא אחזור על דברים שדיברנו כבר, אבל בס"ד אנו נוסף ונרחיב על כך בהמשך.

עוד כתוב שם במבוא על הטעמים מאת הרב בסיס, גם ישנם כאלו שנשתרש אצלם טעות, והוא שאם תהיה פשטא אחר פשטא, לא יפסיקו רק בשנייה. ואין זה נכון, אלא מפסיקי בשתייהן, כמו אֶתְּהָ וְאֶתְּהָרְן נִדְב וְאֶבִּיהוּא [שמות כד א].

הוא מעיר שישנם אנשים שלא יודעים, מחברים בפסוק הנ"ל את המלים אתה ואהרון יחד, ולא מבינים שבשניהם יש פשטא. ואף שדוגמא זו טובה היא, חושבני שהיה מתאים יותר להביא פסוק שהפשטא הראשונה רחוקה מהשנייה, כגון בפסוק [בראשית לג, י], וַיֵּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־נָא

שאלה מהקהל: התימנים ממוצעים בין שאר העדות.

תשובת מרן שליט"א: יפה אמרת. הם לא ספרדים ולא אשכנזים. כתבתי גם זאת שם באריכות.

כנראה שבעיקר דברי המיצוע יש טעם וסיבה פנימיים, והוא אינו פשוט. אולי יש לכך אפילו כמה סיבות. כתוב בספרים שהשפע עובר דרך צינורות, ומובן שאין השפע יכול לעבור מהצומח היישר אל הדומם, כי הוא חייב לעבור באיזה משהו המקשר ביניהם, דבר הממצע את שניהם, וזהו הצינור. אחרת, צינור השפע ייסגר. ואפשר לפרש בזה עוד כמה סיבות, כגון שמזה ראייה שהקב"ה ברא את כולם, כי אם החילוקים יהיו מוחלטים ומנוגדים, בלי שום חיבור, היה מקום לטעון שהם לא מאת בורא אחד.

שאלה מהקהל: יש גם דג שהוא חצי דג וחצי אדם.

תשובת מרן שליט"א: אכן, גם זה מתאים לעניין.

נראה אם כן כי גם בטעמי המקרא, הטרס והתרין טרסין, הם הטעמים הממוצעים בין הטעמים המעמידים לבין הטעמים המפסיקים. וכמו שלגבי מלעיל ומלרע, יש גם דבר הממוצע ביניהם, שהוא לא מלעיל ולא מלרע. כגון בפסוק וישעיהו סו, ג, זִוְבַת הַשֶּׁה עֲרָף פֶּלֶב, שתיבת 'עורף' נקראת ממוצע. יש בה שני טעמים. שופר ומארכה. ועו"ש בחלק הדקדוק. הרי שחייב להיות משהו הממצע.

חושבני כי גם בניקוד יש ניקוד ממצע. השוא הוא ממוצע, למה נקרא שמו שוא, מפני שהוא שְׁוָא. אינו עומד בפני עצמו. אי אפשר לקרוא אות בשוא לבד, כגון בִּי"ת דבראשית. אם נקראנה בלא ההמשך, היא תישמע כבי"ת בפתח, לא בשוא. יתכן שגם הסגול הוא הנחשב ממוצע, בין הפתח לצירי. כמו שאפשר לשמוע זאת מפני המומחים [גם מרן שליט"א מדגים זאת

אִם-נָא מִצָּאֲתִי חָן בְּעֵינַיִךְ. אנשים רבים לא מרגישים ושמים לב, ומחברים את מלת 'נא' הראשונה, כאילו שהיא אזלא. ובעצם היא פשטא. רק השניה אזלא.

וכן בפסוק שקוראים בתעניות [שמות לב, יא], וַיִּתֵּל מֹשֶׁה וְגו' לֵמָּה יֵי יִתְרָה אֶפְרָיִם בְּעַמֶּךָ, יש שתי פשטות, הראשונה בשם ה', וחבירתה במלת 'אפך'. למרות שאלו מלים רחוקות, יש בהן שתי פשטות.

הערה נוספת הוא מעיר בזה"ל. השופר הפוך הנקרא יתיב, יש הבדל היכן הוא מונח. דאס הוא בא אחר הניקוד, יהיה משרת, ואינו מפסיק, כמו 'וַיֵּאמֶר' [בראשית יב א]. השופר הפוך הוא טעם מוליך, אם הוא בא על היו"ד, הרי הוא מוליך. ואם הוא בתיבה בת שתיים או שלוש אותיות קודם הניקוד, כמו 'פָּכָה' [ייעשה לאיש' וגו'. אסתר ו ט]. הוא הנקרא אצלינו יתיב מוקדם. הוא מונח לפני הניקוד. ומוסיף דוגמא נוספת מפרשת נח [בראשית ו ט], אֱלֹהִים תוֹלְדֹת נָתַת. וכן מישעיה [מג ז], כָּל הַנִּקְרָא בְּשִׁמִּי. יהיה טעם מפסיק.

כלל זה ידוע, רק שאיני מבין מדוע הוא הגביל את כלל היתבי מוקדם לתיבה בת שתיים או שלוש אותיות. וכי בתיבת בת ארבע אותיות, לא שייך שיבוא טעם יתיב? והרי מצינו לדוגמא בפסוק בהושע [יד, ב], שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל, שתיבת שובה בת ארבע אותיות ויש בה טעם יתיב מוקדם? שמע מינה כי אין העניין תלוי במספר האותיות.

יתבי מוקדם הוא בעצם פשטא, והראיה מכך שבספרים הקדומים והישנים קראו גם לפשטא יתיב, כי ההבדל ביניהם אינו אלא שזה בסוף המלה וזה בתחלת המלה. יתיב משמעו יושב. טעם מפריד זה, יכול "לשבת" הן בתחלת המלה והן בסופה. אם המלה היא מלעיל, טעמה המפסיק יהיה יתיב מוקדם, ואם לאו היא תהא

פשטא. נמצא שאפילו עשר אותיות זה יכול להיות כך, לו יצויר שישנה מלה כזו מלעיל. היא יכולה להיות בטעם יתיב מוקדם. ואמנם שלא מצאתי כרגע מלה גדולה כזו, אבל מלה בת ארבע אותיות, כבר מצאתי וכנ"ל.

יש עוד הבדל, בין הטעם מְאִילָה הנראה כטפחא. בדור שעבר לא עמדו על החילוק ביניהם כ"כ, ואמנם הדור הזה רבים למדו קריאה בצורה יסודית, וכבר מכירים היום יותר את הכלל הזה.

וזה לשונו, ודע עוד דיש טפחא שממשיכין בה הקריאה, ונקראת במחברת התיגאן מאילה, ונקראת ג"כ נטויה. מהרי"ץ מזכירה בשם נטויה. טעם מאילה [או נטויה] הוא נדיר בכתובים, ובכל המקרא הוא קיים רק בעשר או אחת עשרה פעמים ולא יותר. והוא, כשתהיה הטפחא עם האתנחה בתיבה אחת, או טפחא בסוף עם סוף פסוק. ולא נמצאת הרבה במקרא, ובתורה יש רק ארבע, שתיים שקודם האתנחה, ושתיים בסוף פסוק. שתיים שקודם האתנחה הם 'וַיֵּצֵא-נָח' [בראשית ח, יח], 'בְּשָׁבַע-תֵּיכֶם' [במדבר כח, כו].

זכורני שרוב בני הדור שעבר, לא ידעו מהו טעם זה. היו מפסיקים אחר תיבת 'וַיֵּצֵא', כאילו הוא טפחא, וקוראים אותה מלרע. גם הספרים לא היו מדויקים ובלבלו ביניהם, ולא עשו שם את המקף, כי למעשה יש מקף בין תיבת ויצא לתיבת נח בספרים המדויקים. ויחד עם המקף, שמו טפחא תחת היו"ד, כלומר שהמקף בהכרח מסמך את המלים. לכן בהתחשב בטעם מאילה, צריך להטעים את יו"ד דוּיָצָא בקריאה, ולחבר מאידך את שני התיבות מחמת המקף.

וכן בפסוק דלעיל, וּבְנֵיהֶם הַכְּפוּרִים בְּהַקְרִיבָם מִנְחָה חֲדָשָׁה לַיהוָה בְּשָׁבַע-תֵּיכֶם. אני שומע שהציבור קורא את תיבת 'בשבעותיכם', בהעמדה קלה בשי"ן ובעא"ן.

אילו הוא היה יודע ערבית, היה מבין את משמעות המלה, כי מייל בלשון ערבי הכוונה על נטייה. כשנוטה אדם מהדרך, אומרים עליו כי הוא ימייל. נטה. הדרך ישרה, והוא נוטה וסוטה. לכן נקרא טעם זה מאילה וכן נטויה, לרמז על הסטייה. נטויה, זה בדיוק התרגום ללשון הקודש של מאילה.

יתכנו לומר שני טעמים, מדוע נקרא טעם זה במשמעות סטייה. או מפני שצורת הטעם נוטה וסוטה לצד ימין, או אולי שגם בניגונו נשמע כסטייה. עכ"פ, נטויה בעצם הוא פירוש למאילה, כמו שאמרנו.

ומוסיף במבוא שם דבר נוסף, חשוב מאד למעשה. רבים מסתבכים בו, ונדבר עליו כעת בקצרה, כי יש משמעות חשובה לכך. המנהג בתיבה המוקפת שקוראים אותה מלעיל, חוץ מתיבה בת שתי אותיות, דלא שייך לקראה מלעיל. וזאת עפ"י דברי מהרי"ץ בחלק הדקדוק, כמו שמבואר בספר מצפיית לר' יהודה לוי נחום בעמוד 248. שם הביא צילום פס"ד מרבני צנעא החתומים עליו הרב יוסף בן סלימאן אלקארה, הרב אברהם מנזלי, והרב יחיא אלאביץ, ומצורף אליהם הרב אברהם אלשיך, זכר כולם לברכה.

ומבואר שם שהיתה מחלוקת בבית כנסת מהרי"ץ בעניין המקף, אם צריך לקראה מלעיל או מלרע. והוכיחו מספר הדקדוק של מהרי"ץ, שכל תיבה המוקפת משפטה לקרותה לעיל, חוץ מתיבה בת שתי אותיות, דלא שייך לומר אותה לעיל, כגון את ואל גם ודומיהם, יעו"ש. ועיין בחלק הדקדוק למהרי"ץ על ישעיה נ"ד פסוק י"ז, שכתב על תיבת 'תקום אתך', תקום, התי"ץ געי מפני המקף והיא מלעיל.

ועיין עוד בחלק הדקדוק על איוב ט' פסוק ט' שכתב על תיבת 'עשה עש' העא"ן דעושה בגעיא מפני המקף. כתבתי זאת, לפי ששמעתי מכה"ר שמעון צאלח ז"ל מצאצאי מהרי"ץ,

שאלה מהקהל: הם שכחו את אחד השיעורים שעברו, שם הרב אמר שבקריאתנו לא מעמידים שם באות שי"ן.

תשובת מרן שליט"א: אכן כן. כך היה אאמו"ר קורא, וגם המנחת שי סבר כך, שאין געיא בשי"ן. גם בתיגאן לא עשו שם געיא, ואכמ"ל.

עכ"פ לעניינינו, לא התכוונתי לדון כעת על הגעיא שתחת השי"ן, בין יש שם געיא ובין אין שם געיא. טעם מאילה שתחת העא"ן גורם להעמדה קלה באות עא"ן. אלא ששם לא שייך טעות, כי אפילו מה שיטעה לחשוב שהוא טעם טפחא, לא יפסיק שם, מפני האתנחה שהיא נמצאת תחת אותה תיבה.

במבוא הנ"ל מביא דוגמאות נוספות לטעם מאילה, לְהַחֲלוֹ וַיִּקְרָא כֹּהֵן, לְדַרְתֵּיכֶם [במדבר טו כא]. ואין לה נעימת טפחא, לפי שאין מקומה ראוי לה, שלא מצינו שני טעמים מפסיקים בתיבה אחת. והטפחא שבתיבת 'ויצאנח' מחמת המקף נחשבת כתיבה אחת, ועל כן קריאתה כמוליך, ומלעיל. המאילה אינה מפרידה, אלא מוליכה, רק שהיא כטעם מוליך על אות, שתפקידו להעמיד מעט במקום אותה אות, אבל כל התיבה היא בטעם מוליך. צריך ללמד זאת את מי שעדיין אינו יודע.

טעם טפחא זאת נקראת מאילה, וכפי שאמרנו הוא נקרא גם נטויה. ראיתי בספר דקדוק למה"ר אברהם דיבלמאש, הנקרא 'מקנה אברס', שהזכיר והביא כלל זה בספרו. וזה לשונו בדף קמ"ח, מאיילא: צורתו קו משוך מתחת התיבה קרוב לתחילתה משמאל לימין, כצורת הטרחא. כלומר, נראה כמו טפחא. למרות שמנוקד בספר שלפניי 'מאילה' בפתח תחת המי"ם, אני שמעתי מפי תלמידי חכמים בקהילותינו מאילה.

ומוסיף בספר דקדוק הנ"ל, ונקרא מאיילא בלשון ארמי, ולא ידעתי למה.

שקורין תיבה המוקפת מלרע לא מלעיל בבית כנסת מהרי"ץ. ולפי הנ"ל, זה נגד מהרי"ץ.

מה שהוא שמע מהר"ש צאלח זה אכן ידוע, גם אנו שמענו זאת, אבל זו אמת גמורה. בבית הכנסת של מהרי"ץ לא קראו תיבה מוקפת מלעיל. זה מצוי בהרבה מלים, כדוגמת הפסוק בחיי שרה [כג, ד], תָּנּוּ לִי אֶחָזֶת־קֶכֶר עִמָּכֶם, שיש קוראים תיבת אחוזת מלעיל. וכן בשיר השירים [ח, ח], פִּיּוֹם שִׁידֻבְרָה, רבים קוראים שידובר מלעיל. גם בפסוק נוסף [בראשית לז, יא], וַיִּקְנְאוּ־בּוֹ אָחָיו, יש קוראים תיבת ויקנאו מלעיל. שְׁמַעו־נָא הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חֲלַמְתִּי [בראשית ל"ז ו'] וכהנה רבות, כנודע. בבית הכנסת של מהרי"ץ מקובל היה לקרוא הכל מלרע.

ומה שכתב במבוא הנזכר, ששיטה זו היא נגד מהרי"ץ, לפי דעתי זה אינו כן. אדרבה, חס ושלום לומר ששיטה זו היפך ממהרי"ץ. איפכא מסתברא. אם נתבונן היכן מהרי"ץ העיר בחלק הדקדוק שהתיבה נקראת מלעיל, הרי זה דוקא בזמן שיש בתיבה געיא. כמעט תמיד. ואכן במקומות רבים רואים שהמקף והגעיא חברים, כמו 'תקום איתך' דלעיל. וַיִּפֹּל עַל־צוֹאָרָיו בְּנִימֹן־אָחָיו וַיִּבֶךְ [בראשית מ"ה י"ד]. אבל במקומות האלו מסמנים את הגעיא בהדיא. ואנו עוסקים בזמן שאין געיא בפועל.

במגילת אסתר כתוב וא, יט, וַיִּכְתֹּב בְּדָתִי פָּרְסִי וּמָדִי וְלֹא יַעֲבֹר, תיבת פרס נקראת מלעיל, לא מפני המקף, אלא מפני הגעיא. עיין מ"ש בס"ד בבניה במקרא שם. וכן בפרשת וילך ולא, טז, אֱלֹהֵי יִבְרָהֶאֱרִץ. כשבא מקף, פעמים רבות יש גם געיא, אבל לא תמיד יהיה כך.

שאלה מהקהל: מה לגבי צמד המלים הידועות, 'מקרא קודש'?

תשובת מרן שליט"א: חלקן מלעיל וחלקן מלרע. הציבור התבלבל לגמרי... יש קוראים

הכל מלרע, מכחישים בקיצוניות את מציאות הגעיא שם. ויש שקוראים את כולם בגעיא ומלעיל.

האמת שיש בכך כלל ברור והוא לא נודע ברבים, והמחפש את אמיתתו בספרים המדויקים ימצא. בזמן שתיבת 'קודש', בתרין פשטין, תיבת 'מקרא' בגעיא, ונקראת מלעיל. ואם לא, קריאתה מלרע. בדקתי זאת בתיגאן המדויקים, וכך מצאתי. כבר בספר משפטי הטעמים כתב כן. כשבאה הפשטא בתיבת קודש, אזי תיבת מקרא בגעיא, ותו לא. וכשאנו אומרים שתיבת מקרא בגעיא, לאו למימרא "להמציא" בה געיא, דהיינו לקראה מלעיל, לפי קריאת חלק מהציבור וכדלעיל, אלא שיש בה בפועל געיא. בספרים נכתבה געיא.

איני יודע מדוע הוא סובר שכלל זה נגד מהרי"ץ, חס ושלום להבין כך. אדרבה, במבוא לתאג חזון שמעון של הרב שמעון צאלח הביא לכך ראיות. והגם שהנושא ארוך מלדון עליו כעת, נשתדל לצמצם את הדברים.

הרש"ץ הביא משם הרב לוי נגאר שלא הסכים לקרוא תיבה מוקפת מלעיל. ועל אף שרבני צנעא הנז"ל פסקו בהיפך, והכריעו שיש לקראה מלעיל, ודבריהם נסובו על הוויכוח שהיה בבית הכנסת של מהרי"ץ, כי היה נדון בין המתפללים כיצד לקרוא. במציאות לא נהגו כדבריהם, וקראו מלרע. פירוש הדבר הוא שפסק הדין לא התקבל בסופו של עניין.

וצריכים לומר כנראה, כי מה שבמצפי"ת מצא איזה כתב יד של אותו פסק דין והדפיס אותו בספרו, אין זה סוף פסוק. מסתבר שהדבר עלה לנדון חוזר, והכריעו הרבנים בסופו של דבר אחרת. הרבנים אח"כ נקטו שיש לקראה מלרע, עכ"פ הרבנים שהמשיכו את מורשת מהרי"ץ, וכך התקבל להלכה למעשה. וראיה מדברי הר"ל נגאר כדלקמן, שהאריך בזה עוד לפני הרש"ץ, אחרי פסקדין הנזכר.

אותו סופר כמו שאנו אומרים. רק כשיש געיא קוראים מלעיל.

מה שמהרי"ץ כתב באיזהו מקומן לקרותן מלעיל, הני מילי כשיש שם בפועל געיא במסורת בספרים בכתב. כמו הדוגמא שהביא, 'התהלך נח', שהה"א געי. [אמנם קצת תמוהה הדוגמא שהוא הביא מהפסוק 'וכל תמונה', דפשיטא שנקראת מלעיל, כי זו געיא שהופכת הקריאה משוא לפתח, ועוד יותר מזה].

שורש הטעות שהתנחלה בציבור מובנת, כמו שאנו מדברים. הם ראו שבהרבה מלים מוקפות יש געיא, וטעו וסברו שבכולם זה כך, ולא היא.

אבל יתכן לכך סיבה אחרת. יש דבר אמיתי ונכון שאנו אומרים, שבזמן שיש מקף המחובר בין התיבות, והתיבה הראשונה בסגול, אזי קוראים את התיבה הראשונה מלעיל. דומני שיש לזה מקור בקרית ספר להמאירי בתחילת חלק שני, שם הוא מביא כמה כללי דקדוק [ספר קרית ספר כולל שני חלקים. הראשון הוא הלכות, גמרות וראשונים. והשני הוא על התורה].

כגון במלים דְּפֶרֶגָא בְּאַזְנֵי הָעַם [שמות י"א ב'], וכן בפרשת בא [יג, ב], קִדְשֵׁי־לִי כָל־בְּכוֹר. המלים שבסגול ומקף נקראות שם מלעיל. כך קיבלנו במסורת בע"פ. ומכיון שכלל זה הוא נכון וקיים, אנשים לא הבחינו בדקויות, וקראו את הכל בגעיא.

קצת ראייה לכך שמנהג הקריאה מלעיל בתיבה המוקפת הוא טעות, מכך שגם אותם הנוהגים לקרוא אותם מלעיל, לא עושים זאת תמיד.

אני קיבלתי מאאמו"ר ברוב המקומות, התיבה המוקפת היא בלי געיא. ברוב המקומות שקוראים רבים מן הציבור מלעיל, שגור לי בפה אחרת, מלרע. וכמו שקראו בבית הכנסת של מהרי"ץ. ממילא ביטלנו את כולם, כי נראה שפה ושם נכנסו בטעות געיות בקריאה שאינם במקור אלא משמועות של אנשים טועים, ולא

מה"ר לוי נגאר הינו ממעתיקי השמועה היותר מפורסמים בבית הכנסת של מהרי"ץ. גם היה סופר מומחה, ובקי במנהגים, והיה ממונה בקריאת התורה להחזיר את מי שטעה וכו'. ודאי שעדותו חשובה, וממנה נראה שהכריעו החכמים דאז, שלא לסמוך על הפסק דין הזה.

וכך כתב הר"ל נגאר [הובאו דבריו במבוא לתאג חזון שמעון דף ט"ז], דע שהמנהג בבית כנסת של מהרי"ץ ז"ל שמקפידים על הקורא וגוערין בו כשעושה מלעיל בתיבה המוקפת, כמו מכל השאירלו, מיסדוסף, מדבר-שור, הלה תגמלך זאת, ומלכיצדק, וכן רבים. ונראה מדברי רבינו מהרי"ץ שאינו עושה מלעיל, אלא אם יש געיא וכו'. בזאת הוא עמד על סיבת הבלבול. כשיש געיא אכן קוראים מלעיל, אבל לא תמיד יש געיא...

לצערנו, היום הדפיסו ספר [פרשה מפורשה. העורך], והוסיפו מדעתם בכל התיבות המוקפות געיא בתחילתן. זה כבר זיוף לכולי עלמא. כיצד יידעו הדורות הבאים שלהם את האמת הנשכחת הזאת?

גם אלו שקוראים מלעיל, המדייקים שבהם, לא קוראים אותה כגעיא ממש, אלא כחצי געיא. לא מעמידים לגמרי, רק מעט. מי שרוצה לקרוא כשיטת הקוראים מלעיל, ולדקדק בקריאתו, אולי שינהג כך. איני יודע.

שאלה מהקהל: על סמך מה הם העזו להדפיס שם געיא?

תשובת מרן שליט"א: צריך לשאול אותם. אין לזה מקור בשום מקום.

מוסיף הר"ל נגאר בהמשך דבריו, מצאתי בתאג בתחילתו, כמדומה לי שהוא כתיבת יד הרב מהרי"ץ [נזהר בלשונו, כי לא היה בטוח שמהרי"ץ כתב זאת], וזה לשונו, המקף עושה מלעיל, אם יש תחתיו געיא. כמו – 'התהלך נח', 'וכל תמונה', 'זיחזק בו'. הרי מפורש בדברי

שמו לב. זה שתיבה מוקפת נקראת מלעיל, שמעתי מאמו"ר רק בשם אחד ויחיד מבני עירנו. הדבר אומר דרשני. אצל בני עירנו רצאבה, היו מסורות קדומות ונאמנות. עיר מלאה תלמידי חכמים.

געיא זו דמלעיל הנקראת כמו נסוג אחור, נקלטת באוזן השומעים. בניגון זה מסתדר טוב, לכן קל לה לְטָעוֹת הזאת להיכנס ללבבות ההמון.

מסקנת הדברים היא, אם יש געיא כתובה קוראים את התיבה מלעיל, כהוראת הגעיא. וגם אם אין געיא, הכלל דלעיל נכון ואמיתי רק בזמן שהתיבה הראשונה בסגול ומקף, אז היא נקראת מלעיל. וכמו שאמרנו בעבר שיש לכך ראייה מחלק הדקדוק על מגילת רות, על הפסוק וד, א, אֲשֶׁר דְּבַר־בְּעִז, שם אומר מהרי"ץ שתיבת 'דבר' מלעיל.

*

נתקדם לנושאים נוספים המובאים במבוא הנזכר על הטעמים. הזרקא, דרכה לבוא לפני הסגולתא, ולפעמים יבואו שני זרקין זה אחר זה וכו'. נראה שמה שהדפיסו כאן את הזרקא על הקו"ף, זה אינו מדויק. תמיד הזרקא על האות האחרונה שבמלה, או אחריה.

פזר הוא מעמיד. ועל הרוב יבוא אחריו תלשא, ואחר התלשא קדמא וכו'. איני יודע מדוע הוא השתמש במלה קדמא. זו מלה הנאמרת בעדות אחרת. מה שהם קוראים קדמא, אצלנו קוראים אזלא.

קרני פרה. דרכו לבוא אחרי ירח בן יומו וכו'. גם פה נראה שנפלה טעות. הדפיסו קרן אחת על היו"ד, ואת השנייה על הפ"א. קרני פרה אינן מתחלקות לעולם על שתי מלים, תמיד הן על מלה אחת.

רביע [ויש אומרים רביע]. יעמיד. ועשו אותו נקודה גסה, כדי להבדילו מן החולם. כיון

שהרביע שהוא טעם, והחולם שהוא ניקוד, שווים בצורתם, הוא מסביר שמפני כן עשו את הרביע גס יותר. וצריכים להעיר בזה על שני דברים. א. יותר מתאים היה לומר שעשאוהו מרובע, לא נקודה גסה, שמשמעותה עבה יותר, ולא רק מרובע.

כנראה ישנם ספרים וסופרים שכתבו את הרביע כנקודה גסה בלבד, אבל בדרך כלל מקובל בספרים הנדפסים לעשותו מרובע. וכבר דיברנו בעבר [נצבים וילך ה'תשע"ז], כי יתכן שמפני כן יש גורסים רביע בקמץ, על שם הריבוע.

והנה, אני בדקתי בספרים הישנים, דהיינו בתיגאן הקדומים ובכתרו של בן אשר, וראיתי שלא סימנו את הרביע גס אלא בצורה מרובעת. רק בדפוסים זה נהיה כך. הם עשאוהו כעיגול רגיל, שאינו ניכר ההבדל מתוכו בינו לבין החולם, רק לפי המקום, כי הרביע מקומו המרכזי האות, ואילו החולם בצדה הימנית או השמאלית של־אות. כנראה שעל זה סמכו הסופרים, שלא יטעו הקוראים.

כיון שנגענו בזה, רציתי לעורר על איזו תמיהה בעיקר הנושא של־טעמים. נראה שבספרי הדפוס שינו את צורות הטעמים ממה שהיה מקובל בעבר. הבדלים רבים קיימים בין צורות הטעמים הנדפסים, לטעמים המקוריים. ואפילו בנקודות האותיות ישנם הבדלים.

ניקוד הקמץ כמשל. בספרים הנדפסים עשאוהו כעין "ועוד" הפוך. קו מאוזן עליון, ותחתיו קו מאונך קצר. בספרים הישנים עשאוהו קו מאוזן עם נקודה מתחתיו. ואמנם לפעמים אירע שהדיו נדבק, וזה נראה כאילו קו, אבל גם אז רואים בבירור שהוא אינו משוך כקו, אלא כנקודה רגילה.

אבל ההבדל בולט שבעתיים בטעמים, שם ישנם הבדלים גדולים, לדוגמא בטעם הפשטא, שלא עושים את קו מעוגל, אלא קו ישר מוטה, ועוד הבדלים רבים. כגון בצורת הפזר. מלבד

לא מובן, מי נתן להם רשות?

וגדולה מזו אני רואה, לפעמים בדפוסים יש שורה שחסירה מעט כתב בסופה, כי אין להם מקום להוסיף שם עוד מלה. עושים שם עוד מקף, או עוד שתיים או שלוש או אפילו ארבע ושש מקפים, להשלים ולמלא את השורה. אין דבר כזה בספרים הישנים. לכל היותר היו מותחים קו ארוך, ואילו עתה נותנים שם כמה מקפים...? זו המצאה, וצריך עיון מדוע הם נהגו בכך.

אם אכן מותר לשנות ולעשות כדבריהם, אני מבין גם את מה שהתחילו בזמננו בכמה ספרים חדשים להבדיל בין השוא הנח לשוא הנע, שהנע הוא מרובע וגדול, והנח הוא קטן, בכדי שיבחינו האנשים ולא יתבלבלו. גם זה צריך עיון אם מותר.

והגם דפשיטא שאיננו מדברים מצד איסור כפישוטו, כי אין סעיף בש"ע או מקור בש"ס שאוסר זאת, אך המדובר מבחינת "רצוי". אם ראוי לנהוג בהבדלים האלו. צריכים ללמוד היטב את הכללים, ולא לשנות בגלל הטועים את הניקוד. כוונתם לטובה, כי הם רוצים ללמד את האנשים, להקל מעליהם. אך בסופו של דבר, המסורת משתנה, וצריך עיון.

שאלה מהקהל: ומדוע להשמיטו לגמרי אין בעיא?

תשובת מרן שליט"א: לכך יש מקור עכ"פ בניקוד הבבלי. זו לא המצאה שהמצאנו. בניקוד הבבלי אין שוא נח. אפשר לתרץ ולומר שאנו נוהגים בזה כפי שיטה אחרת, ולא משנים לגמרי. אבל לעשותו מרובע, זהו שינוי ניכר.

שאלה מהקהל: אכן, בתהלים שבהוצאת מכון פעולת צדיק, רק הדגישו את השוא הנע בשונה מהשוא הנח, ולא עשאוהו מרובע?

תשובת מרן שליט"א: גם על מודגש אני תמיה. עצם ההבדל בין השוואין הוא שינוי מהמסורת

בטעם הרביע שדיברנו, שהיה בעבר נקודה קטנה כעין החולם, ובכדי להבדיל ביניהם, הם שינו ועשאוהו גם יותר.

מי אמר שזה מותר? על סמך מה עשו כן? איני יודע מי הסכים עם אותם מדפיסים לשנות את צורות הטעמים, והשאלה מתעצמת בפרט לדעת האומרים שהטעמים ניתנו למשה מסיני. אמנם זה קשה גם לדעת האומרים שצורתן ניתנה לנו מזמן עזרא הסופר, הרי טעמים רבים ונכבדים יש בטעמים האלו. איני מבין מי נתן להם רשות לשנות מהמסורת?

דוגמא נוספת מכך שהזרקא בספרים הישנים היא עולה כלפי מעלה, וכבר מאות שנים, מאז שהתחיל הדפוס, היטו את הזרקא, ועשאוה שוכבת. פלא עצום בעיני.

בעבר דיברתי על כך עם הרב דוד יצחקי שליט"א, מכולל חזו"א פה עיה"ק בני ברק ת"ו, והוא פתח והראה לי באיזה ספר ישן בכתב אשכנזי, שם הזרקא מעוגלת... צריך לבדוק עד כמה הספר הנ"ל הוא עתיק או חדש. האם אכן יש מקור גם לטעמים הנדפסים או שלא.

תמיהה נוספת בעיני, בטעם המקף. מקף הוא מלשון 'מקיפין בפועל', זה מושג מהלכות טריפות, בגמרא חולין, שמשווים שני טרפיות אחד לשני, זה ליד זה, לראות ולבחון את כשרותם, אם הם דומים. כך גם טעם המקף נועד להסמיק בין מלים ולחברם ולהחשיבם כמלה אחת. והנה, בספרים הישנים עשאוהו למקף קו דק, המדביק ומחבר בין שתי המלים ממש, ואם כי אולי לפעמים יש שרואים כי רק בצד אחד המקף מתחבר אל האות, בדרך כלל הוא מחבר ממש בין שתי המלים. כיום מדפיסים אותו מופרד, וגם כקו עבה.

הפסיק, היום מדפיסים אותו כקו עב בין המלים. ובספרים הישנים הוא דק, וגם לא מילא את כל אורך השורה, כי אם את חלקה.

המקובלת. זה לא היה בעבר. כמו שלא יעלה על הדעת, אולי עכשיו נעשה גם פסיקים ונקודות בתוך התהלים, כך גם זה תמוה. בדורות שעברו לא עשו כך כלל. ואף שההבדל הוא רק בעובי, הבדל זה לא היה קיים בעבר.

שאלה מהקהל: היתכן שבתהלים שבהוצאת מכון פעולת צדיק שינו מהמסורת?

תשובת מרן שליט"א: הא גופא קשיא. וכי אסור לשאול...? ראשית צריך להבדיל, שלא אנכי בעצמי הדפסתי זאת, אמנם זה היה בהסכמתי. ואין הכי נמי, אין כוונתי לדחות את המשנים, רק לשאול עליהם כדרכה של תורה. אדרבה, מקודם בתוך הדברים, עוד הבאתי כעין מקור מסויים לשיטתם. כי על אף שהסופרים הקדמונים עשו רביע בצורת עיגול גרידא, יש מקור מסביר לעשותו דוקא מרובע, כרמוז בשמו, רביע.

איני אומר שזה אסור, אני רק תמיה ומעלה צד לחומרא, ואני משאיר זאת בצריך עיון. אין כוונתי לדחות את המדפיסים הראשונים מכל וכל, רק למצוא מישור שייאות לפתור לי את הקושיא. אני "זורק" כביכול שאלה, לא בכדי להפריך ולומר שהם טועים, אני רק מתפלא על סמך מה שינו מהמקור? ועל המקף, מי זה שנתן להם רשות לשנות מהמסורת. איני שואל להוכיח כביכול שהם טועים, כי אולי יש להם על מי לסמוך, ואנו שלא יודעים זאת. אדרבה, אשמח לשמוע תשובה על כך. תחפשו ותמצאו תירוץ. אני שואל מתוך כאב, כי מסתמא יש להם על מי לסמוך, ואני לא מבין, כי מסתבר מאידך לאיסור.

ואולי אנו צודקים בשאלתנו, וצריכים להחזיר עטרה לישנה...

*

עוד שם במבוא על הטעמים. פסיק – מפסיק. זה מה שאנו אומרים 'פִּרְקָה', משמע כמקובל אצלנו, שהוא ממש כניגון הפשטא. אבל נדבר בהמשך אי"ה שזה לא מדויק.

זקף גדול. יעמיד הדיבור להתבונן בו בעיון גדול. זהו חידוש שעמדנו עליו, ורואים שגם אצלו היתה מסורת להבדיל בין הזקף קטן לזקף גדול, למרות שזה לא ידוע כיום לרוב הציבור. מה שהוא אומר, מצטרף לשיטת מהר"י אלשיך והרש"ץ ומהר"א ערוסי, שאמרו שיש הבדל בין הזקפין. כבר אמרנו כי יש לשיטה זו מקורות.

הטפחא. תבוא לפני האתנחה או לפני סוף פסוק, ויש לה נעימה מיוחדת המורה שאחריה תבוא האתנחה או סוף הפסוק, כנודע.

שאלה מהקהל: נדמה שלא עושים את אותה נעימה המיוחדת אלא לפני אתנחה, לא לפני סוף פסוק?

תשובת מרן שליט"א: אכן אתה צודק, ניכר הבדל דק ביניהם. אבל הוא לא חילק.

אני מצטער מדוע נדפס פה בכל המקומות אתנחתה במקום אֶתְנַחָה. איני יודע מדוע, וגם איני יודע אם טעות זו יצאה מאת המדפיס או מאת בעל המאמר. אצלנו לא אומרים אתנחתה כלל. יש אומרים אֶתְנַח עכ"פ, אבל אתנחתה הגיע ממסורת האשכנזים. גם הספרדים אומרים אֶתְנַח.

האתנחה, מעמדת בנעימה המיוחדת לה. זהו כלל שחשוב לדעת, והוא מקובל כיום רק אצלנו. אפילו בספר לחם הביכורים ושער הטעמים דף פ"ז: ובעוד ספרים נוספים העידו על זאת. וכך כתב בספר לחם הביכורים שם, הפסק האתנח הוא אנחה. שמע מינה שנעימתה ארוכה ומסולסלת כפי הידוע אצלנו. [מצוי אפילו שלפעמים הילד המתרגם טועה, ומתחיל לתרגם, בחשבו שהגיע זמן התרגום כי נגמר הפסוק מפי הקורא].

שאלה מהקהל: מהו ההבדל בין סוף פסוק לאתנחה? הרי הם אותו מנגינה.

בנגינה. (לא כמו שיש סוברים שהוא השתי נקודות זו ע"ג זו) וכו'. מקל זה, נקרא בשם סילוק. ולמרות שבדפוסים הוא ישר, כגעיא ממש, זה לא מדוייק, ובספרים הישנים והמדוייקים, עשאוהו כקו נוטה שמאלה. בזמננו נדפס כך בתורה קדומה ע"י היפ"ה יצ"ו, וישר חילו.

בשו"ע המקוצר חלק ג' [דף קעו] הבאתי סברא זו, שהסילוק יהיה עם נטייה לשמאל, בכדי שלא יראה כגעיא, בשם הרשב"ץ. וכך כתוב שם, הרשב"ץ בספר מגן אבות וכו', הוא קו ארוך כמו געיא, אלא שנוטה קצת לשמאל בספרים הקדומים, כדי להורות על אריכות והפסק. הרי שאינו ישר כגעיא ממש, אלא נוטה שמאלה.

ואף שהנטייה שמאלה מטעה לחשוב שהוא מארכה, שצורתה שווה בכת"י, ולא ברור לי כ"כ כיצד הם הבדילו ביניהם, אך יתכן שאין בכך חשש, כי כבר לפני כן יש בדרך כלל טפחא ומארכה, ומבינים שעתה הוא גמר הפסוק. היום כבר תיקנו זאת, ועשו שתי נקודות, שנדע היכן מסתיים הפסוק.

שאלה מהקהל: האם שתי נקודות אלו הן רק בהשפעת הדפוס?

תשובת מרן שליט"א: לאו דוקא. גם בחלק מהספרים הישנים זה כך. היום ראיתי בכתר בן אשר, שבכמה מקומות, לא בכל המקומות, יש שתי נקודות בסוף הפסוק. יש בחלק מהספרים הישנים שעשו שני קווים, כנקודה ועוד נקודה לצידה, דהיינו בגובה השורה: כזה ••

שתי הודעות חשובות ומשמחות, האחת בדבר הקמת ישיבה חדשה לצעירים בני ק"ק תימן יע"א, והשנייה בדבר הדפסת מהדורא חדשה של שלחן ערוך המקוצר חלק נישואין בתוספת מפתח עניינים מפורט. הרב יאיר תאם יצ"ו רוצה לומר לציבור בשורה טובה, על הקמת ישיבה חדשה בעז"ה שרוצים לפתוח. השם ברוך הוא יהיה בעזרם.

תשובת מרן שליט"א: לא ממש אותו דבר. סוף פסוק ניכר יותר בניגונו כהעמדת וסיום הפסוק.

מוסיף עוד במבוא הנ"ל, התביר, מעמיד המלה. והמדקדקים בקריאתו מעמידים, או [נראה שזה טעות, וצריך לומר 'אז'] תוך כדי שבירה. כי כשמו כן הוא, תביר לשון שבירה. ובפרט אנשי "אלשגאדרה".

שלשלת. נעימתה בסלסול ממושך בעין הזרקא, אך בעוד סלסול נוסף. וכן לימדו בתימן, שלשלת תִּחֵן, שמשמעותה סלסול העולה מעלה מעלה.

על הזרקא גופה הוא כתב כבר שם למעלה, דרכה לבוא לפני הסגולתא וכו' וכך לימדו בתימן, זרקא תִּלְוִי, דהיינו תסובב בנעימה.

כנראה שכך לימדו במחוזם, מחוז רדאע. זה טוב ויפה. אמנם אצלינו לא לימדו כך, וגם בצנעא. לא הבדילו בין הטעמים האלו לשאר הטעמים. אמרו בסתם, "זִרְקָא, תִּפְרָק", וכן בשלשלת. ואף שאת ניגונם המיוחד הם לימדו, אבל לא הגדירו אותם בשם מיוחד. או לא אמרו מה, רק לימדו את הניגון. שמעתי שיש אמרו בנוסח אחר, "זרקא, תִּעְצָר" (מפי הישיש ר' חיים עֶרֶק נר"ו, ממושב צרעה). וזה בעין כוונתו.

אבל מה שהוא כותב שנעימת השלשלת היא בעין זרקא, וגם שמעתי כבר אחרים טוענים כך, ויש אומרים שנעימתו כשתי זרקות. לפי מה שנראה לנו זה לא מדוייק, והעיקר שהשלשלת והזרקא הם שני דברים נפרדים לגמרי. הזרקא היא סלסול, והשלשלת היא קול רועד, בעין התרועה.

מחמת קוצר הזמן (אני רואה שלא הספקתי כמו שחשבתי ואמרתי לסכם את נושא הטעמים והנקודות, זולת כמחצית) לכן רק נסיים כעת את הנושא שפתחנו בו, סוף פסוק. ותמונת הסוף פסוק הוא מקל ישר תחת האות אשר בו

זו בשורה טובה על תורה שבע"פ, ויש לנו גם תורה 'שבכתב'.

להיכנס בעקיפין דרך החלון וכו', ומי יודע מה יעלה בגורלו, האם יצליח או לא.

ברוך ה' שזכינו לזה, כן ירבה וכן יפרוץ שיזכו להגדיל תורה ולהאדירה. אבי"ר.

*

משאם של הרב יאיר תאם יצ"ו והרב יהושע כהן יצ"ו נשמעו בקשב רב על ידי הקהל. במשאם הם פרשו את עיקרי משנתם לדרכה של הישיבה החדשה לצעירים שתקום אי"ה בעיר בני ברק ת"ו בסמיכות למרן שליט"א, בעידודו בהכוונתו ובנשיאותו נלפרטים ודרשמה - 0533133327. 0527691104. ניתן להאזין לדבריהם לאחר השיעור של מרן שליט"א, מדקה 1:10:00 ואילך. שמעו ותחי נפשכם.

ברוך ה', הרב ניר טיידי יצ"ו מראה לנו כאן את ש"ע המקוצר חלק שביעי שיצא לאור במהדורא חדשה, והחידוש הוא שזה נדפס בסופו בצירוף מפתחות. ידידנו הרב נתנאל קרני יצ"ו עמל ויגע יגיעה גדולה על עריכת המפתחות הללו. וצריכים לדעת כי מפתח, כשמו כן הוא. ישנם דברים שאני עצמי חיפשתי, ובלי המפתח היה קשה לי למצאם. המפתח ממש מאיר עיניים, כי דברים וחידושים רבים נמצאים שלא במקומם, ועתה ע"י המפתח הובאו כמה עניינים המפוזרים אחת הנה ואחת הנה תחת קורת גג אחת.

התועלת ממפתח זה היא עצומה, וכמו שקשה לאדם להיכנס לביתו בלי מפתח, הוא ינסה

הודעה חשובה!

שיעור זה הוקלד עפ"י שמיעה בעיקר, נערך והגה לפי הבנת העורך. השיעור היה לנגד עיני מרן שליט"א קודם הוצאתו, הוסיף עניינים וציין מקורות, שיפר ותיקן דברים רבים, אולם מפאת העומס הרב המונח על כתפיו, נבצר ממנו לעבור הגהה מדוקדקת, להאיר ולהעיר בהרחבה כבשיעורים שעברו.

לאור האמור, בכל ספק או שאלה המתעוררת למעיין בשיעור זה, יש לו לברר היטב את הדבר להלכה ולמעשה אצל מרן שליט"א. הערות ותיקונים יתקבלו ברצון.

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת. השם יוזכר בל"נ בתחילת השיעור מפי מרן שליט"א, וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור.

פרטים בטלפון: 050-4140741
נא לתאם זאת לפני השיעור.

והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים, ימלא המקום ב"ה כל משאלות ליבם לטובה. אבי"ר.